Rita MILIŪNAITĖ
Lietuvių kalbos institutas, Vilnius

NUO SENOJO PRIE NAUJOJO „KALBOS PRAKTIKOS PATARIMŲ" LEIDIMO

1. Apie parengiamuosius darbus

Pagal Valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 m. programą rengiamas naujas – trečiasis „Kalbos praktikos patarimų" leidimas. Pirmas leidimas išėjo 1976, antras – 1985 m. kaip autorių kolektyvo (sud. A. Pupkis, vyr. redaktorius Z. Zinkevičius) parengtas Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos padalinio – tuometinės Respublikinės kalbos komisijos leidinys.

„Kalbos praktikos patarimai" (toliau – KPP) – autoritetingas kalbos kultūros veikalas, parankinė bendrinės kalbos vartotojų knyga. Nors pastaruoju metu pasirodo įvairių panašių leidinių (tai D. Mikulėnienės sudaryta knyga „Kaip nereikia kalbėti" (1991), N. Linkevičienės ir L. Laužiko „Kalbos patarimai žurnalistams" (1997), J. Šukio „Kalbos patarimai istorijos mokytojams" (1998) bei „Kalbos patarimai matematikos mokytojams" (1998) ir kt.), jie dažniausiai skiriami specialesniems tikslams, be to, akivaizdžiai remiasi KPP duomenimis.

Taigi „Patarimai" – bendriesiems vartotojų poreikiams skirtas leidinys ir greta „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno", „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos", „Lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos" yra svarbiausių bendrinės kalbos (toliau – bk) vartojimo rekomendacijų sankaupa.

Antra vertus, jau praėję keliolika metų nuo antrojo leidimo – pernelyg ilgas tylos tarpas tokiam leidiniui; tai beveik riba, kai būsimąjį leidimą dar bus galima vadinti trečiuoju, o ne iš esmės nauju darbu. Tęstinumas turės būti išlaikytas, ir tą, reikia manyti, lems buvusio ankstesnių leidimų autorių kolektyvo bei redaktorių kolegijos narių dalis – bus perimta jų sukaupta patirtis. Tačiau suprantama ir tai, kad per šį laikotarpį susiklostė įvairių objektyvių aplinkybių, dėl kurių galima tikėtis vienokių ar kitokių trečiojo KPP leidimo kiekybinių ir kokybinių pokyčių.

Svarbiausios aplinkybės minėtinos dvi (nors jas savo ruožtu galima būtų skaidyti ir smulkiau) – tai: 1) bk vartosenos poslinkiai (čia įeina ir siauriau suprantami bk vartotojų reikmių pokyčiai); 2) kalbos norminamojo darbo pokyčiai (jiems prielaidas, be kita ko, sudaro ir galimybė remtis gausesniais duomenimis, sistemiškesnėmis jų sankaupomis, ir kalbos priežiūros institucijų statuso tvirtėjimas). Šios dvi aplinkybės ir leidžia išryškinti tą problematiką, kuri kyla, kai einama nuo sena prie nauja.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos remiamų parengiamųjų KPP trečiojo leidimo darbų[1] laikotarpiu (1996–1998 m.) iškilo įvairių svarstytinų dalykų, kuriuos buvo būtina aptarti dar prieš autoriams imantis konkrečių naujojo leidimo teksto taisymų bei pildymų (žr. Gairės 1998).

Parengiamieji darbai buvo dirbami tokiomis kryptimis:

1) sekami dabartinės vartosenos pokyčiai (naudotasi Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriuje kaupiamu dabartinės kalbos vartosenos variantų inventoriumi);

2) iš kalbos praktikai svarbesnių šaltinių buvo renkamos, sisteminamos ir kompiuterizuojamos kalbos rekomendacijos, pasirodžiusios po to, kai buvo parengtas antrasis KPP leidimas (maždaug nuo 1983 m.)[2];

3) sisteminiu požiūriu nagrinėjamas antrasis KPP leidimas (turintis elektroninę formą).

2. KPP kiekybiniai pokyčiai

Rengiant panašius kaip KPP leidinius, reikia atsakyti į kelis iš pažiūros paprastus klausimus: ką pateikti, kaip pateikti ir kaip organizuoti darbą. Remiantis tuo, kas išvardytomis darbo kryptimis jau nuveikta, ir turint galvoje minėtas aplinkybes – vartosenos bei kalbos norminamojo darbo pokyčius, – šiuos klausimus galima sukonkretinti.

Klausimas „ką pateikti?“ verčia svarstyti KPP turinį, t. y. leidinyje vertinamų kalbos reiškinių apimtį. Žinoma, dėtina tai, kas aktualu dabartinės bk vartotojams. Tačiau aktualumo nereikėtų suprasti tiesmukai ir pernelyg siaurai: dabartinė vartosena yra daugiau nei kasdienė vartosena. Ji apima ir tokias bk sritis (ypač publicistinį, meninį stilių), kuriose kalbos reiškinių klodai daug storesni nei paviršinis sluoksnis. Be to, socialiniu požiūriu tai trijų kartų vartosena, į kurią įsilieja nevienodą kalbinę patirtį turinčių žmonių kalbos įpročiai.

Pirmiausia neturėtų klaidinti paviršinis kalbos reiškinių aktualumas ar neaktualumas, susijęs su jų nusakomomis gyvenimo realijomis. Nėra atsargu tvirtinti, kad koks dalykas, praradęs svarbą kasdieniame gyvenime, kartu negrįžtamai

---

[1] Parengiamuosius darbus atliko „Gimtosios kalbos“ redakcija, jai talkino Lietuvių kalbos instituto Kalbos kultūros skyriaus bendradarbės, taip pat keletas kitų įstaigų lituanistų.

[2] Registruojami kalbos specialistų svarstymai, kalbos taisymai, įvairios nuomonės konkrečiais kalbos norminimo klausimais, taip pat svarbesni kalbos vartotojų siūlymai. Pavyzdžiui, nevienodas požiūris į tą patį kalbos reiškinį – priešdėlio *nu-* veiksmažodžių vedinius šalinimui reikšti – matyti iš šių rekomendacijų: J. Palionio (1990: 156), A. Kaulakienės (1992: 9), Z. Mačionio (1995). Be to, svarbiausios kalbos rekomendacijos, paskelbtos nuo 1995 m. periodinėje spaudoje bei specialiojoje kalbos literatūroje, dedamos į „Kalbos patarimų informacinį biuletenį“ (Biuletenis 1997; Biuletenis 1998).

pasiima praeitin jį reiškiantį žodį ar kokią kitą raiškos priemonę, ir ši, kaip nebeaktuali, nebedėtina į norminamuosius veikalus[3].

Antra, jeigu visuomenės kalbinėje sąmonėje sąvoka gyvuoja ilgiau nei pats dalykas, net jei jos išraiška pereina į pasyviąją vartoseną, – galimas ir atgalinis procesas. Šitaip atgijo, pavyzdžiui, *daboklė* ir *urėdas (urėdija)*, $DŽ_3$ dar buvę įdėti su nuorodomis *psn.* ir *istor.*

Taigi atsisakytina tik iš tiesų pasenusių ar gal atsitiktinai į KPP_2 patekusių, taip pat abejotino paplitimo kalbos reiškinių (pavyzdžiui, *milicionierius, gazo suvirintojas* ir pan.). Ir atvirkščiai, įdėtina, kas buvo gal ir pamiršta, bet vartosenoje tebegyvuoja ar vėl suaktualėjo (pavyzdžiui, skoliniai *ermyderis, važnyčioti, pėškom, tačka, smičius*; sudurtinių žodžių darybos tipas *-imvietė*: *augimvietė, perimvietė* ir pan.; tikslinga būtų turėti žodžių tvarkos skyrelį ir kt.).

Kas pildytina, dėtina n a u j a? Pirmiausia tai, kas kalbos normintojų per šį laiką jau kodifikuota kituose darbuose, pavyzdžiui: *anūkas, barchatas, kompromatas, kumyras, dukterinis, -ė (dukterinė įmonė), vinis (renginio vinis), voliotis* („mėtytis, riogsoti"); baigmenys *-abilus, -i (konkurentabilus, -i, transportabilus, -i), -menas (džiazmenas, jachtsmenas), -ikas (kubikas, pufikas)*, pažyminio kilmininko atvejis *(šalto rūkymo kumpis)* ir daug kita.

Be to, nevėlu įvertinti ir tai, dėl ko aiškaus atsakymo iki šiol lyg ir neturime: *imlus, -i kam* ar *ko*? Arba: ar vartotini veiksmažodžiai *pasimesti, susimėtyti* reikšmėmis „sutrikti, suglumti", jei tų reikšmių nėra kaip norminių $DŽ_3$, nei taisoma KPP_2, o normintojų nuomonės skiriasi? (plg.: Tarvydaitė 1990: 16; Vitkauskas 1991: 26).

KPP turėtų rodyti kuo išsamesnį vertinamųjų reiškinių kontekstą, todėl pildytini ir rekomendacijų pavyzdžiai, ir pakaitai, pavyzdžiui:

buvoti – ne tik *lankytis, būti*, bet ir *viešėti, ...*;
įsirašyti į ką – ne tik *derintis prie ko*, bet ir *pritapti prie ko, ...*;
išlaikytas, -a – ne tik *santūrus, -i, mandagus, -i*, bet ir *susitvardantis, -i, ...*;
išmislas – ne tik *prasimanymas*, bet ir *prāmanas, ...*;
iššaukti – ne tik *sukelti*, bet ir *sužadinti (norą), ...*;
pavesti – ne tik *apvilti, suvedžioti, apgauti*, bet ir *nepateisinti vilčių, lūkesčių, ...*;
pergyventi – ne tik *jaudintis, sielotis, sielvartauti, [...]*, bet ir *krimstis, ...* ir t. t.

Laikantis nuoseklumo, tvarkytini ir kiti antrojo leidimo duomenys.

---

[3] Pavyzdžiui, ar galima laikyti rimtu argumentu teiginį, kad taisymas ***kerzavi*** *(=kerziniai) batai (kerzos)* nebeaktualus, nes „tų batų parduotuvėse jau nėra"? (Plg. sakinį iš 1994 m. prokuroro rašyto rašto: *Iš buto paimti J. N. kerziniai batai.* Gimtoji kalba, 1995, Nr. 1, p. 11.) Arba kaip atrodo sugretinti tokie faktai: Kalbos komisijoje, svarstant Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą (1993 m.), prielinksnio *ant* taisymų pavyzdžiuose išbrauktas junginys *batai ant platformų* – irgi kaip nebeaktualus, o 1996 m. „Verslo žiniose" jau skelbiama, kad avalynininkų mugėje Diuseldorfe pasirodė esą *vėl madingi moteriški batai ant „platformos"* (1996 08 30), nebekalbant, kad netrukus jų atsirado ir gatvėje, ir vėl – kalboje.

1. Suaktyvėjusi nepageidautina vartosena verčia pildyti kad ir tokius skyrelius: *atstatyti, gilus, -i, pastovus, -i, šviežias, -ia* (dėtina ir *atšviežinti*); skyrelyje *atmintis* reikia junginio *šviesios atminties* taisymo; yra *grubus, -i*, nėra *grubiai*, yra *turtingas kuo*, nėra *praturtėti kuo* ir t. t.

2. Pildytini kai kurie bendrieji žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės skyreliai. Pavyzdžiui, prie įvardžiuotinių formų nėra jokių patarimų, kaip jas vartoti kreipiniuose (*Gerbiami svečiai!* ar *Gerbiamieji svečiai!*) – šiuo atveju ne tiek svarbu, kad kalbininkai čia neturi bendros nuomonės, vartotojams vis tiek reikia kokio nors atsakymo, jei vartosena variantiška.

3. Kai kurie reiškiniai KPP_2 pateikti tik konkrečiosios raiškos pavidalu – kaip pavieniai taisymai, bet vartosenos duomenys rodo, kad kartais tai jau išsiplėtę iki abstraktesnio modelio. Pavyzdžiui, su baigmeniu *-istinis, -ė* duodama tik *caristinis, -ė* (pateikta abėcėliškai), o gali būti ir *maksimalistinis, -ė, formalistinis, -ė* ir kt.; priešdėlio *virš-* pateikti tik trys pavieniai žodžiai (*viršsvoris, viršgamtinis, -ė, viršpelnis*); prie įnagininko nėra atvejo, kai jis klaidingai valdomas būdvardžių, o abėcėliškai duoti aštuoni konkretūs taisymai (*gera pienu, tvirtas dvasia* ir kt.) – vartosenoje tai labai plintantis modelis (plg. *vyriausias amžiumi, didelis užmojais, nuostabus išore* ir pan.).

4. Dėl abėcėlinio rašymo principo į KPP_2 yra pakliuvę ir atsitiktinių dalykų: yra bendras prieveiksmio skyrelis, kur prieveiksmiai iš veikiamųjų dalyvių taisomi neveikiamųjų formomis (*pamokančiai* – geriau *pamokomai*), o abėcėliškai įdėti keturi žodžiai (*maldaujančiai, matančiai, niekinančiai, paniekinančiai*; gal ne visai sutapimas, kad pirmasis ir trečiasis buvo kadaise įtraukti į 1939 m. „Kalbos patarėją“) – kuo blogesni čia būtų *raminančiai* ar *bauginančiai*? Taip pat yra bendras skyrelis, teikiantis nevartoti prieveiksmių su *-iniai*, o abėcėliškai, be to, taisoma *fiziniai, matematiniai* ir dar pluoštas (kodėl ne *muzikiniai, meniniai*?..). Panašių neleksikalizuotų atvejų atskirai kelti tikrai nevertėtų.

5. Dėl to paties abėcėlinio rašymo principo trūksta sistemos pateikiant skirtingus to paties lygmens dalykus, pavyzdžiui, priešdėlius ir priesagas. Ne kiekvieno priešdėlio skyrelyje neteiktinus atvejus rasime suskirstytus tuo pačiu pagrindu. Vienur atskirai eina ne to priešdėlio vediniai, eigos veikslo reikšme netinkamai vartojami priešdėliniai veiksmažodžiai, dar atskirai – veikėjų ar prietaisų pavadinimai, netinkamai padaryti iš priešdėlinių veiksmažodžių (toks, pavyzdžiui, iš trijų poskyrių sudarytas *su-* skyrelis), kitur tai suplakta į viena (pavyzdžiui, priešdėlio *at-*). Paprastai kartu aptariamų priesagų *-ėjas, -tojas* nenorminiai atvejai taip pat pateikti skirtingai: skyrelyje *-ėjas* atskirta prietaisų, mašinų ir medžiagų pavadinimai, o prie *-tojas* nurodyta tik įrankių ir prietaisų reikšmė, nors pavyzdžių pridėta įvairių.

Taigi išvada dėl KPP turinio pokyčių: esama nemažai vienodintinų dalykų ir faktus reikėtų pateikti nuosekliau. Tai padaryti turėtų padėti pasirinktas kitoks naujojo leidimo rašymo principas – ne abėcėlinis, kaip kad buvo ankstesnių leidimų, o kalbos lygmenimis (autoriai atskirai rašo leksikos, žodžių darybos,

morfologijos ir sintaksės dalykus). Parašyti lygmenimis vientisą tekstą ir sutvarkius bei suredagavus viską išdėstyti abėcėliškai turėtų būti lengviau (išlaikoma pasirinkta sistema ir posistemių tvarka) nei vėliau redaguoti ir vienodinti abėcėliškai išsklidusius po visą veikalą to paties tipo kalbos reiškinius. Tačiau pabrėžtina, kad galutinis KPP_3 duomenų pateikimo būdas turi likti abėcėlinis – taip, regis, parankiausia vartotojams.

Atskirai svarstytina, kiek į KPP turi būti dedama periferinių bk reiškinių, pirmiausia specialiosios kalbos (ypač terminų), taip pat žargono ir stiliaus (stilingumo prasme) dalykų. KPP_2 esama visko, to neatsisakytina ir toliau, tik reikia elgtis nuosekliau. Kiek įmanoma, reikėtų remtis statistika – kiek dažnas bk vartosenoje vienas ar kitas reiškinys. Pavyzdžiui, jei peržiūrėtume „Geležinkelininko žodynėlyje" (GŽ 1992) pateiktus lietuviškus terminus, rastume ne tik geležinkelininkams svarbių, bet ir plačiau paplitusių, visuomenei reikalingų kalbos dalykų: *karjeras* – liet. *kāsvietė, domkratas – kėliklis, dinamometras – jėgomatis* ir kt.; ir atvirkščiai, KPP leidiniui nebūtų būtina antrajame leidime esantys *faskė (: spec. 1. nuožulna; 2. išdroža)* ar *flanšas (: jungė)*.

Į KPP iš kalbos lygmenų tradiciškai dedami žodyno, žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės reiškiniai. Rašyba, skyryba, tartis ir kirčiavimas – kitų norminamųjų leidinių reikalas. Vis dėlto pasvarstytina, ar nevertėtų išplėsti morfologijos – įdėti patarimų, kaip vartoti kai kuriuos dažnesnius formos variantus. Pavyzdžiui, vartotojams būtų paranku pasitikslinti, kaip žiūrėti į variantus *dalinti : dalyti, žvejas : žvejys, kraujuje : kraujyje* ir pan., tuo labiau kad KPP_2 yra keliolika panašių teikinių (*analizas – analizė, mėgiamas – mėgstamas* ir kt.).

KPP priede tradiciškai duodamas vietovardžių sąrašas. Yra siūlymų jį gerokai išplėsti (dabar nerastume nė paties *Lietuvos* vardo, kalbos vartotojams keliančio kirčiavimo sunkumų), papildyti užsienyje esančiais etninių lietuvių žemių bei svarbiausiais pasaulio vietovardžiais.

3. KPP kokybiniai pokyčiai

Vartosenos bei kalbos norminamojo darbo pokyčiai sukonkretina ir klausimą – kaip pateikti KPP reikiamus duomenis. Tai susiję su norminamojo darbo teoriniais bei metodologiniais pagrindais. Konkretusis kodifikavimo darbas dirbamas nuolat, leidžiama kalbos praktikai svarbių leidinių, o ryškesnių teorinių kalbos norminimo poslinkių per 15 metų būta ypač nedaug[4]. Nesileidžiant į pla-

[4] Plg. keletą tezių iš J. Palionio pranešimo „Kelios pastabos dėl mūsų kalbos kultūros darbo" (Palionis 1996: 21): „2. Mes nesame ligi šiol suformulavę ir paskelbę gerai apgalvotų ir kolektyviai apsvarstytų teorinių lietuvių bendrinės kalbos kultūros ugdymo pagrindų, tinkančių dabartinei šios kalbos funkcionavimo situacijai." [...] „5. Sėkmingai dirbti bendrinės kalbos kultūros darbą trukdo ir mūsų kodifikacinės veiklos metodikos trūkumai: a) tendencija hipertrofinti vad. „kalbos klaidas", b) kalbos taisytojų rigorizmas, c) nepakankama taisomųjų dalykų argumentacija, d) autoritetingų kalbininkų vartosenos ignoravimas, e) menka kodifikacinio darbo koordinacija [...]".

tesnius teorinius svarstymus (žr. Girdenis, Pupkis 1996: 1–5; Kniūkšta 1996: 28–39; Principai 1997: 1–3), žvelgtina, kas šiuo požiūriu svarbu KPP.

Pirmiausia kyla būtinybė peržiūrėti, tikslinti normų ir klaidų ribas. Ką ne ką reikės vertinti naujai – pripažinti griežčiau taisytinais reiškiniais, o kai kur, atvirkščiai, išplėsti normos ribas. Tai galima daryti dviem būdais – keisti vertinimo laipsnį arba (ir) koreguoti klaidos ir normos nusakymo būdą – patį apibrėžimą. Pavyzdžiui, KPP_2 griežtai taisomas prielinksnis *apie* su galininko reikalaujančiais veiksmažodžiais *liudyti, skelbti, pažymėti, prisiminti* ir kt. Vis dėlto nustatyta (Valiulytė 1995: 56–62), kad šie variantai – galininkas ir prielinksninė konstrukcija – bent su kai kuriais veiksmažodžiais gali turėti šiokių tokių reikšmės atspalvių (ne tas pat: *laikraštis skelbia apie loteriją* ir *laikraštis skelbia loteriją*), todėl reikia ir tiksliau apibūdinti klaidą, ir švelninti vertinimo laipsnį.

Norminimo esmė greičiausiai ir yra ieškoti ribos tarp to, kas tinkama bendrinei kalbai, ir to, kas jai nepriimtina ar bent nepageidautina. Tačiau greta grynu pavidalu gyvuojančių reiškinių esama nemaža pereinamųjų atvejų, kuriuos lemia ir pačios kalbos vidinės priežastys, ir įvairios išorinės aplinkybės, įskaitant kitų kalbų poveikį. Aiškias normų ribas nutrina išimtys, jeigu jų darosi per daug. Pavyzdžiui, pasak V. P. Būdos, sistemos skylių atsiranda, per daug plintant priesagai *-ietis* (Būda 1996).

Ypač keblūs kartais esti tie atvejai, kur normos ir klaidos skyrimo pagrindas – ne forma, o semantika. Apskritai semantikos dalykų pateikimas KPP kelia, regis, daugiausia rūpesčių. Tai iš viso nelengvai norminami kalbos reiškiniai – nelabai turima nusistatytų aiškių kriterijų, kiek įmanomi ir kiek stabdytini žodžio reikšmės pokyčiai. O ir patys leksikologai pripažįsta, kad lietuvių kalbos žodynuose „reikšmių aiškinimai tebėra labai nenuoseklūs“ (Jakaitienė 1996: 4), – reikia išsamiai išnagrinėti įvairių semantinių žodžių grupių sisteminius ryšius. Kol tokių tyrimų trūksta, nėra lengva deramai pateikti reikšmių taisymus bei norminės vartosenos aiškinimus ir KPP.

Dėl įvairių priežasčių gali nusitrinti ribos tarp to, kas g y v a ir n e g y v a, a b s t r a k t u ir k o n k r e t u, kas p a s t o v u ir kas k i n t a m a. Pavyzdžiui, ar *tvarkingas, protingas, intelektualus, profesionalus* gali būti tik asmuo, ar ir koks negyvas objektas (plg.: *netvarkingas dūmtraukis, protingos kainos, intelektualūs produktai, profesionalūs peiliai* ar *oro kondicionieriai*)? Į tą patį kontekstą sudėjus skirtingo semantinio junglumo žodžius, tas skirtumas gali būti panaikinamas: *Kalbėkime ne apie tai, kiek* ***suvalgome mes*** *ir mūsų* ***šunys****, bet apie esamą padėtį ir tvarką* Respublika, 1992 08 04; *Pastaruoju metu vokiečiai [...] savo miegamųjų sienas puošia originaliomis* ***mylimų žmonių, gyvulėlių*** *ar* ***paukščių*** *įrėmintomis nuotraukomis* Lietuvos rytas, 1997 03 05.

Kitas pavyzdys. Neabejodami taisome *dėmių išėmėją, rūdžių surišėją*, bet stabtelime prie *mechaninio virėjo* ar *automatinio vertėjo*, nes žinome, kad gali būti ir taip: *vaistas – geras skausmo malšintojas* (juk ne *malšiklis*!), o netinkamas maistas – *gyvenimo trumpintojas*.

Ieškant ribų, ypač tada, kai norma dar aiškiai nenusistovėjusi, vis tiek galima įžvelgti vienokių ar kitokių polinkių. Kaip juos parodyti? Čia reikėtų kalbėti apie kalbos reiškinių vertinimo laipsnių sistemą (žr. Miliūnaitė 1995: 45–46).

KPP_2 ryškiai išsiskiria keturi vertinimo laipsniai (plg. jų nusakymą p. 9–10): 1) a=b; 2) a–b; 3) a‖b; 4) a|b):

1) aiškią klaidą esant rodo griežčiausias vertinimo laipsnis, kai pažymima *n., nevart.*, t. y. teikiama kairėje pusėje esančio reiškinio nevartoti: **gvintas** – n. svet. *sriẽgis, sr̃ygis*; **išlaikyti** – nevart. r. „išskaičiuoti“ ir pan.; konkrečiuose taisymuose tarp vertinamųjų variantų rašomas lygybės ženklas[5];

2) nuosaikesnis nei griežtasis vertinimo laipsnis teikia reiškinio geriau nevartoti; sutrumpintai žymimas *geriau* arba *geriau nevart.*, o tarp vertinamųjų variantų taisant rašomas vienas brūkšnys: **kalba eina** – geriau *yra kalbama*; **faktinai** – geriau *faktiškai, iš tiesų, iš tikrųjų* ir pan. KPP_2 šiuo laipsniu vertinami reiškiniai apibūdinami kaip nelaikomi kalbos klaida, bet jų patariama nevartoti, nes esama geresnių variantų (KPP_2: 9);

3) pačiõs normos variantus, bet vis dėlto ne visada lygiaverčius, rodo tarp jų rašomi du lygiagretūs brūkšniai; dešinėje pusėje teikiamas reiškinys dėl įvairių priežasčių laikomas šiek tiek gerėlesniu: **abažūras** ‖ *lempos gaubtas*; **atsisakyti nuo ko** ‖ *atsisakyti ko* ir pan.;

4) lygiaverčius normos variantus (kartais dubletus, kartais sinonimus) rodo jų pateikimas skliaustuose (paprastai ten, kur aptariama norminė vartosena): *akys džiaugsmu (iš džiaugsmo) spindėjo, darbymetyje (darbymečiu) ir akmuo kruta* ir pan.

KPP_2 esama ir ne visai aiškių (bent skaitytojams) apibūdinimų – „kartais geriau“, „kai kur geriau“, „daug kur geriau“, pvz.: **apspręsti** – daug kur geriau *lemti, nulemti, sąlygoti*; **kažkas** – kai kur geriau *kas nors, kai kas, šis tas* ir kt. Panašūs normos ir klaidos skyrimo būdai gerokai neapibrėžti, paliekantys greičiau ne vienokio ar kitokio pasirinkimo laisvę, o laisvą interpretaciją. Tokie atvejai turėtų būti arba vertinami pagal minėtuosius laipsnius, arba, jei susiję su dalinėmis stilių normomis, žymėtini specialiais sutrumpinimais (kartais, beje, taip ir daroma: **klausimas** – kanc., kitur geriau nevart.).

Vertinimo laipsnių sistemą KPP pirmiausia reikia tobulinti tuo atžvilgiu, kad būtų suvienodintas skirtingose vietose atsidūrusių tų pačių reiškinių vertinimas. Pavyzdžiui, *liudyti apie ką* (a=b, p. 24 ir „kartais geriau“, p. 149), *atlikti* su veiksmažodinės kilmės daiktavardžiais (a–b, p. 34) ir *vykdyti* su abstrakčios reikšmės veiksmažodiniais daiktavardžiais (a=b, p. 348), taip pat *vykdyti* su veiksmažodiniais daiktavardžiais (a‖b, p. 349) ir kt.

---

[5] Beje, turėtina galvoje tai, kad Kalbos komisijai patvirtinus Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, atsirado tarsi dar viena klaidų rūšis – itin smerktinos ir net prireikus baustinos klaidos; jos KPP_3 turėtų būti specialiai pažymėtos, pavyzdžiui, žvaigždute kaip griežtų taisymų porūšis.

Antra, aiškiau apibrėžtina, kokį santykį su kalbos norma rodo kiekvienas vertinimo laipsnis, ypač du pereinamieji (a–b ir a||b). Pats vertinimo laipsnių buvimas leidžia į vertinamuosius reiškinius žiūrėti tiksliau, lanksčiau ir normos pokyčius fiksuoti tų laipsnių poslinkiais, t. y. išvengti revoliucinių šuolių, kai šiandien dar leidžiama vartoti, o rytoj – paskelbiama didele klaida. Svarbu išsiaiškinti ir susitarti, pavyzdžiui, ar „geriau" reiškia geriau vartoti *skėtį*, o ne *lietsargį*, nors ir *lietsargis* gerai (ne klaida), ar *lietsargio* geriau vengti kaip nedidelės klaidos, nepageidautino žodžio, o vietoj jo pirmenybę teikti *skėčiui*, t. y. tuos du variantus vertinti a–b (p. 147), o gal perslinkti prie „gerėliau" a||b, kaip kad yra $DŽ_3$ (**lietsargis** *žr.* skėtis; dėl to plg. Keinys 1996: 11–13).

Aišku yra tai, kad laipsnis a–b („geriau") turėtų rodyti didesnį reiškinio vertės poslinkį prie klaidos, o a||b („gerėliau") – prie normos branduolio. Šiuodu tarpiniai, pereinamieji laipsniai turėtų būti potencialiõs klaidõs ir normų periferijos išraiška.

Apskritai KPP galima įsivaizduoti kaip leidinį, rodantį ne sustingusią praeities būklę (kodifikacija, šiaip ar taip, visada atsilieka nuo realiosios normos), o konkretaus laikotarpio normų kristalizavimosi ir raidos kryptį, pripažįstant, kad pati kalba yra gyva, turinti vienokių ar kitokių vartosenos polinkių. Taigi vartotojui iš KPP turėtų būti matyti, kas bendrinėje kalboje perspektyvu, palaikytina, o ko pamažu galima atsisakyti.

Svarstytinas ir KPP santykis su kitais norminamaisiais darbais, ypač su „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu" ir „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika".

Norminamasis $DŽ_2$ antrajam KPP leidimui buvo vietomis tikras apynasris: po dešimties metų nuo $DŽ_2$ pasirodymo kai kas atrodė nebetinkama, bet reikėjo taikytis prie užkonservuotų, nors pasenusių normų. Esant lankstesnei vertinimo laipsnių sistemai, „Patarimams" vis dėlto kai kuriais atvejais nereikėtų bijoti pustonių skirtumų nuo minėtų veikalų (savo ruožtu ir nuo $DŽ_3$; plg. Danielius 1997: 14–19), jei tai tikrai galima pagrįsti ir bk vartosenos, ir norminamojo darbo pokyčiais. Svarbu, kad nebūtų principinių susikirtimų ir prieštaravimų, kurie pirmiausia smukdo tokių veikalų autoritetą visuomenėje ir kelia nepasitikėjimą kalbos normintojais.

* * *

Tradicijų ir dabarties sankirtoje kylančių klausimų sprendimas priklausys, be abejo, nuo pačių KPP autorių, redaktorių. Šiuokart rūpėjo parodyti, apie ką reikia galvoti dar prieš imantis konkrečių duomenų tvarkymo – galvoti apie leidinio visumą.

Pabrėžtina, kad tokiam tęstiniam veikalui reikalingas nuolatinis dirbantis kolektyvas ir sisteminis požiūris – nuoseklus vartosenos ir vartotojų poreikių tyrimas, netgi kryptingas norminamojo darbo organizavimas. Dabar tik pa-

mėginta eiti į tą pusę ir, jei tai nors kiek pasiteisins, bus aiškesnės ateities darbų gairės.

Gauta 1998 12 04

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Biuletenis 1997: *Kalbos patarimų informacinis biuletenis* 1, 2, 3, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Biuletenis 1998: *Kalbos patarimų informacinis biuletenis* 4, 5, 6, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Būda V. P. 1996: *Olimpietis* ar *olimpininkas*. – *Dienovidis*, 1996 06 28.

Danielius M. 1997: Neteiktini žodžiai Žodyne ($DŽ_3$) ir Patarimuose (KPP_2). – *Kalbos kultūra* 70, 14–19.

$DŽ_2$ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mintis, 1972.

$DŽ_3$ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

Gairės 1998: Kalbos praktikos patarimai: trečiasis leidimas. Darbų gairės [pokalbis]. – *Gimtoji kalba* 12, 1–10.

Girdenis A., Pupkis A. 1996: Kalbos norminimo principai. – *Gimtoji kalba* 8, 1–5.

GŽ 1992: *Geležinkelininko žodynėlis*. Sudarė N. Juškaitė, St. Keinys, Vilnius.

Jakaitienė E. 1996: Šiuolaikinės lietuvių leksikografijos reikalai. – *Gimtoji kalba* 6, 1–5.

Kaulakienė A. 1992: *Nudruskintas vanduo*? – *Gimtoji kalba* 4–5, 9.

Keinys S. 1996: *Skėtis* ar *lietsargis* bei *čiaupas* ar *kranas* – kas geriau? – *Gimtoji kalba* 2, 11–13.

Kniūkšta P. 1996: Kalbos tvarkybos tikslas – ugdyti kalbą. – *Kalbos kultūra* 68, 28–39.

KPP_2 – *Kalbos praktikos patarimai*, Vilnius: Mokslas, 1985.

Mačionis Z. 1995: Kodėl nepadaryti kalbos lankstesnės? – *Lietuvos rytas*, 1995 11 15.

Miliūnaitė R. 1995: Variantiški bendrinės kalbos vartosenos reiškiniai (fiksavimas ir vertinimas). – *Kalbos kultūra* 67, 39–49.

Palionis J. 1990: Kalbos kultūra, jos teorija ir praktika. – *Pergalė* 1, 141–157.

Palionis J. 1996: Kelios pastabos dėl mūsų kalbos kultūros darbo. – *Lietuvių kalbos tvarkyba: teorinės ir praktinės problemos*. Seminaro tezės. Vilnius: Danielius.

Principai 1997: Lietuvių kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas / Patvirtinta Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. – *Gimtoji kalba* 4, 1–3.

Tarvydaitė D. 1990: Ar taisyklingas žodis *pasimesti*? – *Gimtoji kalba* 6, 16.

Valiulytė E. 1995: Ar galima *atsiminti, užmiršti apie ką*? – *Kalbos kultūra* 67, 56–62.

Vitkauskas V. 1991: Vertinių gausa – pavojus kalbai. – *Žodžiai ir prasmės* 1, 24–28, Vilnius: Mokslas.

GUIDELINES ON LANGUAGE USE („KALBOS PRAKTIKOS PATARIMAI"). FROM THE OLD EDITION TO THE NEW ONE

Summary

Guidelines on Language Use (GLU) is a collection of language corrections and recommendations. After an interval of more than ten years, its third edition is now being prepared. Therefore, there is a natural need to revise and update many of its issues. Preliminary work has been carried out in the following areas: modern usage changes have been followed; linguistic recommendations issued after the second edition was published have been collected, systematised and computerised;

the second edition has been analysed from the systemic point of view and on the basis of its electronic form.

Quantitative and qualitative changes to be made in the third edition have been established. The volume and selection (topicality, importance of new phenomena) of the data submitted in the GLU as well as its presentation are to be discussed (it is also concerned with its computerised version, which is now in preparation). In addition, errors and norms, the relation of the GLU to other works of this type should be established, a more consistent system of evaluation should be applied. Thus an attempt is made to prepare the new edition of the GLU in a more systemic way.